

УДК 343.43

В. М. Підгородинський,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права
Одеської національної юридичної академії

ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ З ПИТАНЬ ЧЕСТИ І ГІДНОСТІ ЛЮДИНИ (ЩОДО ПРАВ ЗМІ)

Відповідно до рішення Суду у справі «Годгсон проти Сполученого Королівства», 1978 р. [1], а також інших названих нижче рішень Суду право на свободу вираження поглядів поширюється, зокрема, на свободу преси.

Відповідно до рішень Суду (зокрема, рішення у справах «Українська Прес-група проти України» та «Йерсілд проти Данії», 1994 р.) участь преси в розповсюдженні будь-яких чужих висловлювань, ідей, викладення пресою слів інших осіб, які становлять суспільний інтерес, незалежно від їх змісту і форми викладення є законними, оскільки є складовою права на свободу слова [2; 3].

Відповідно до рішень Суду у справах «Де Хаес та Хійселс проти Бельгії», 1997 р. [4], «Обзьовер» та «Гардіан» проти Сполученого Королівства», 1991 р. [5], «Торгерссон проти Ісландії», 1992 р. [6], обов'язком преси є розповсюдження інформації та ідей з усіх питань, які становлять суспільний (громадський, публічний) інтерес. Відповідно до рішень Суду у справах «Обзьовер» та «Гардіан» проти Сполученого Королівства» [5], «Торгерссон проти Ісландії» [6] громадськість має право отримувати від преси зазначені інформацію та ідеї.

Відповідно до рішень Суду будь-які питання, які становлять громадський інтерес, мають (за аналогією) таку саму свободу обговорення (такий самий режим юридичного захисту, стандарти свободи обговорення), що й політичні

питання. Суд наводить невичерпний перелік (орієнтовні приклади) таких питань: зловживання у правоохоронних органах (рішення у справі «Торгерссон проти Ісландії» [6]), упередженість судів (рішення у справі «Барфод проти Данії», 1989 р. [7]), правосуддя (рішення у справі «Ляшко проти України», 2006 р. [8]), недоступність ветеринарних послуг (рішення у справі «Бартольд проти Німеччини», 1985 р. [9]). При цьому Суд для аналізу питань, які становлять громадський інтерес, відсилає до стандартів, визначених Судом у рішеннях з приводу обговорення в засобах масової інформації і громадськістю політичних питань, політиків у зв'язку з їх політичною діяльністю.

Суд у рішеннях у справах «Лігненс проти Австрії», 1986 р. [10] і «Обрешлік проти Австрії» [11] вказує, що необхідно розрізняти фактичні й оціночні судження, оскільки факти можуть бути підтвержені, а оціночні судження є суто суб'єктивними і не можуть бути доведеними в силу самого свого характеру. Суд зазначає, що Конвенція надає пресі право використовувати в публікаціях з питань, які становлять суспільний інтерес, оціночні судження. Суд вказує, що оціночні судження фізично не піддаються доказуванню на предмет правдивості, і тому положення національного законодавства, які вимагають доказів «правдивості» оціночних суджень, суперечать Конвенції і не повинні застосовуватися [10]. В рішенні Суду у справі «Лігненс

проти Австрії» [10] фігурують такі приклади епітетів, визнаних Судом оціночними судженнями, які ганьблять людину, як «аморальний», «недостойний», «низькопробний опортунізм», «мафіозні методи». В зазначеному рішенні Суд вказав, що оціночні судження не піддаються доказуванню на предмет правдивості в силу самого свого характеру. Вимоги надання доказів «справжності» оціночних суджень є несумісними з їх суттю, такі вимоги є незаконними. В рішенні у справі «Йерусалем проти Австрії», 2001 р. [12] Суд зазначив, що доведення правдивості оціночного судження є неможливим і порушує саму свободу думки, передбачену ст. 10 Конвенції. У рішенні у справі «Українська Прес-група проти України» Суд визнав зазначені вище судження, які фігурують у вказаній справі, оціночними судженнями, а не судженнями фактів [2; 3].

Суд у своїх рішеннях у справах «Українська Прес-група проти України» і «Йерсілд проти Данії» зазначив, що ст. 10 Конвенції захищає не лише суть ідей та інформації, але й їх форму. Зокрема, преса має право розповсюджувати чийсь висловлювання шляхом інтерв'ю (відредагованих чи невідредагованих), цитат, вибіркових викладень, передачі бесід, інших форм передачі чийхось висловлювань. Преса, журналісти на власний розсуд мають право обирати техніку репортажу [2]. Так, у рішенні у справі «Йерсілд проти Данії» Суд визнав законним розповсюдження інтерв'ю по телебаченню, з якого глядачі почули такі висловлювання: «Расизм — це правильно!», «В Данії повинні жити тільки ми — данці», «Людяч потрібно дозволити мати рабів», «Візьміть зображення горіли... а потім подивіться на негра, та ж сама будова тіла і всього іншого... плаский лоб», «Чорномазі — це не люди, це — тварини, так само, як і всі інші робочі-емігранти, турки, югослави та як їх там ще...». Крім того, Суд зазначив, що покарання журналіста за посібництво в розповсюдженні заяв, зроблених іншою особою в ході інтерв'ю, могло би суттєво завадити засобам масової інформації здійснювати свій внесок в обговорення

проблем, які являють собою суспільний інтерес, якщо тільки мова не йде про особливо серйозні ситуації [3].

Суд визнав, що участь преси в розповсюдженні будь-яких чужих висловлювань, ідей не є правопорушенням. Визнання датськими судами розповсюдження зазначених висловлювань незаконним Суд визнав таким засобом досягнення правомірної мети із захисту репутації інших осіб, який не є необхідним в демократичному суспільстві. Суд зазначив, що у вказаному випадку є неприпустимим сам факт притягнення до юридичної відповідальності, незалежно від її характеристик. Іншими словами, притягнення до юридичної відповідальності за такі діяння, як зазначив Суд, не є необхідним в демократичному суспільстві, а отже, саме по собі є правопорушенням. Суд зазначив, що таке притягнення до юридичної відповідальності могло би серйозно завадити пресі робити свій внесок в обговорення проблем, які становлять суспільний інтерес. Викладення пресою слів інших осіб, які становлять суспільний інтерес, незалежно від їх змісту і форми викладення є законним.

У рішеннях Суду у справах «Зана проти Туреччини», 1997 р. [13], «Українська Прес-група проти України» [2], «Обершлік проти Австрії», 1991 р. [11] Суд зазначив таке. Журналістська свобода допускає перебільшення або провокаційність. Право розповсюджувати інформацію та ідеї стосується не лише інформації та ідей, які сприймаються позитивно, але і таких, які ображають, обурюють, викликають занепокоєння, дратують, шокують чи збентежують державу або будь-яку частину населення. Таким є вимога плюралізму, терпимості і широти поглядів, без яких є неможливим демократичне суспільство. Зазначені висновки Суду мають узагальнюючий характер, розповсюджуються на будь-які випадки публікацій в пресі.

Викладене означає, що шкоду честі і гідності людини може бути завдано не тільки правопорушенням, але і законним вчинком. Шкода честі і гідності людини, завдана законним вчинком, є

законною і не може тягнути за собою юридичну відповідальність.

Вартим уваги є рішення Суду у справі «Торгерссон проти Ісландії». Т. Торгерссон оприлюднив у газеті матеріал із звинуваченнями на адресу поліції, яка, на його думку, використовує жорстокі методи роботи, виступає в ролі «звірів у форменному одязі», несхвально відзивався про розумові здібності поліцейських, порівнював їх з викидайлами і т. ін. Крім того, він звинуватив поліцію в некомпетентності і використав стосовно поліції та методів її роботи такі епітети, як «залякування», «фальсифікації», «забобони». Ісландський суд прийняв рішення, відповідно до якого Т. Торгерссон є правопорушником, і притягнув його до юридичної відповідальності.

Але Суд прийняв протилежне рішення. Т. Торгерссон торкнувся питання жорстокості поліції в своїй країні, зазначив Суд, а на пресі лежить обов'язок розповсюджувати інформацію та ідеї, які мають громадське значення. Юридична відповідальність за розповсюдження такої інформації може завадити вільним обговоренням з питань, які становлять громадський інтерес. «Якщо було би інакше, преса не могла би виконувати свою роль «сторожового пса демократії» — зазначив Суд (а в рішенні у справі «Обзьовер» та «Гардіан» проти Сполученого Королівства» Суд зазначив, що в іншому випадку ЗМІ не зможуть виконувати функцію «сторожового пса» інтересів суспільства» [14]).

Статті Т. Торгерссона, що, як стверджував представник держави Ісландія, містять необ'єктивну інформацію і Т. Торгерссон не може довести правдивість своїх звинувачень на адресу поліції, Суд розцінив як такий, що не має значення. Суд вказав, що доказування істинності в таких випадках (публічні обговорення із суспільно значимих питань) може бути просто неможливим. Якщо би до опублікування допускались тільки перевірені факти, засоби масової інформації не могли би що-небудь опублікувати, зазначив Суд. Підхід, який вимагає в зазначених випадках вказівки на докази, Судом визнано не-

законним, таким, що порушує Конвенцію [15, 180–181; 6]. Отже, відповідно до Конвенції опублікування пресою без доказів інформації, яка становить суспільний інтерес, є законним.

Крім того, в рішенні у справі «Гудвін проти Сполученого Королівства», 1996 р., Суд зазначив, що захист журналістських джерел інформації є однією із умов свободи преси. Справа стосувалася того, що журналіст отримав і оприлюднив секретні звіти компанії «Тетра» про її нестабільний фінансовий стан і відмовився називати джерело інформації [16].

Обов'язок доказування необхідності будь-яких втручань, обмежень у здійснення права на свободу висловлювань покладається на державу, а відсутність відповідних доказів, як вказав Суд, означає відсутність пропорційності (домірності) державних заходів, спрямованих на обмеження свободи преси. Відповідна необхідність засобів означає, як зазначив суд у рішенні у справі «Лінгенс проти Австрії» [10], гостру суспільну потребу. Як вказав Суд у рішенні у справі «Обзьовер» та «Гардіан» проти Сполученого Королівства» [5], зазначені докази наявності гострої суспільної потреби повинні бути переконливими. Отже, якщо держава (суд) не надасть доказів пропорційності (домірності) втручання, тобто доказів обґрунтованості визнання певних діянь правопорушенням за законодавством України (з урахуванням вимог Конвенції), то таке визнання буде незаконним, а відповідне діяння (публікація в пресі) має розглядатися як законне. У справах «Лінгенс проти Австрії» [10], «Українська Прес-група проти України» [2], інших зазначених справах Суд не визнав доведеною державою якусь відповідну гостру суспільну потребу, а зазначені висловлювання визнав законними.

Право на державне втручання в свободу розповсюдження оціночних суджень Суд визнає лише у випадку, коли оціночні судження не мають хоча б якогось фактичного підґрунтя причин (питання про доказування таких причин взагалі не стоїть) і не мають відношення до розвитку суспільства (рішення у

справі «Отто Премінгер Інститут проти Австрії», 1994 р. [17]). У справі «Отто Премінгер Інститут проти Австрії» Суд визнав безпричинним зображення у фільмі без жодного сенсу Ісуса розумово відсталим похитливим дідуганом, який обіймав диявола і називав його при цьому своїм другом. Діва Марія була показана такою, що слухає обурливу історію. Було показано еротичну атмосферу у стосунках між Дівою Марією і дияволом, а також як Ісус і Діва Марія аплодують дияволу. В зазначеному рішенні Суд вказав на обов'язок уникати, наскільки це можливо, висловлювань, які є необґрунтовано образливими для інших і в такий спосіб порушують їх права, а тому не сприяють будь-якій формі суспільної дискусії [17]. Відповідно до рішення Суду у справі «Де Хаес та Хійселс проти Бельгії» пропорційність втручання може залежати від того, чи наявна достатня фактична основа для оціночного судження, оскільки навіть таке судження без будь-якої фактичної основи може бути надмірним [4].

Обставини справи «Вінгроув проти Сполученого Королівства» є такими. Режисер Вінгроув був автором фільму «Бачення екстазу», де зображувались лесбійські фантазії відомої монахині XIV століття Святої Терези Авільської з певним духом Святої Терези та еротичні фантазії з тілом розіп'ятого Ісуса. У Сполученому Королівстві фільм було заборонено з мотивів уявлень про богохульство в загальному праві, оскільки фільм міг образити релігійні почуття християн. У своєму рішенні Суд залишив питання цензури в релігійних та моральних питаннях на розсуд держави (Сполученого Королівства), тобто не побачив порушення ст. 10 Конвенції [17].

Таким чином, відповідно до Конвенції (що засвідчують зазначені рішення Суду) преса, її співробітники, які розповсюджували інформацію, ідеї, коментарі, оціночні судження, не підлягають жодній юридичній відповідальності, коли у членів суспільства існує право на отримання інформації, ідей, коментарів, оціночних суджень, яке кореспондує обов'язку преси їх розповсюджувати.

Відповідно до Конвенції не може бути обмежень на публікації в пресі, які становлять суспільний інтерес, за незначними і сформульованими в дуже жорсткій формі зазначеними виключеннями.

Конвенція захищає як будь-який зміст, так і будь-яку форму публікацій у пресі з питань, які становлять суспільний інтерес.

З рішень Суду у справах «Лінгенс проти Австрії» [10] і «Торгерссон проти Ісландії» [6] слід зробити висновок, що прийняті національним законодавцем нормативно-правові акти, які суперечать викладеним позиціям Суду, не підлягають застосуванню національними судами. Натомість підлягає застосуванню Конвенція.

Визнання відповідних діянь правопорушеннями і притягнення їх суб'єктів до юридичної відповідальності не є необхідним в демократичному суспільстві засобом досягнення державою такої мети, як захист репутації інших осіб, а, натомість, саме є правопорушенням. Суд вказує, що відповідно до Конвенції держави повинні шукати інші засоби досягнення зазначеної мети, а зацікавлені особи — інші засоби захисту своїх прав і законних інтересів.

Що ж стосується наклепу, то Європейський суд з прав людини, зокрема в рішенні у справі «Бладет Тромсьо і Стенсаас проти Норвегії», зазначає, що добросовісне оприлюднення судження факту не може вважатися правопорушенням [18], підтверджуючи право на добросовісну фактичну помилку. Так само в рішенні у справі «Далбан проти Румунії», 1999 р., Суд зазначив таке. Якщо преса не має доказів істинності інформації, це не означає вчинення пресою правопорушення, якщо преса при оприлюдненні такої інформації мала добросовісні наміри [19].

У контексті права на свободу вираження поглядів Суд в рішенні у справі «Кастелс проти Іспанії» зазначив, що урядам слід демонструвати стриманість, коли виникає питання про кримінальне переслідування, особливо коли маються засоби реагування на невинуваті на-

падки і критику в засобах масової інформації [20].

С. Шевчук у зазначеному відношенні пише, що жодні санкції на можуть бути накладені на ЗМІ або їх співробітників, які діяли відповідно до своїх професійних обов'язків, коли у громадськості існує кореспондуюче право на отримання інформації. Таке право існує щодо будь-якої інформації, яка стосується, зокрема, політичного життя, публічних осіб або осіб, які знаходяться в центрі суспільної уваги, діяльності органів державної влади, незалежно від статусу та повноважень, органів місцевого самоврядування, великих підприємств, установ або організацій, питань державної політики, суспільних проблем [21, 486–487].

Значення вказаних та інших подібних рішень Суду для кримінального права України полягає в тому, що їх слід використовувати у:

1) науковій сфері — як підґрунтя для подальшої наукової розробки питань використання у кримінальному праві європейських стандартів;

2) правотворчій діяльності — при підготовці проектів змін і доповнень до КК України з питань, пов'язаних з відповідними європейськими стандартами. В цілому Кримінальний кодекс України [23] відповідає викладеним вище стандартам. Неприпустимою є криміналізація діянь, які визнаються Судом законними. Видається, що положення ст. 161 КК України, яка передбачає такий злочин, як порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії, не суперечить викладеним стандартам;

3) правозастосуванні — при тлумаченні, застосуванні положень КК України з питань права на честь і гідність людини і права на свободу висловлювань. Положення КК України не підлягають тлумаченню як такі, що передбачають у ролі злочинів діяння, які визнаються Судом законними.

Ключові слова: честь людини, гідність людини, практика Європейського суду з прав людини, свобода висловлювань, права ЗМІ, КК України.

Автором розглянуто основні положення практики Європейського суду з прав людини з питань честі і гідності людини (щодо прав ЗМІ). Запропоновано шляхи використання зазначених положень у кримінальному праві України, а саме у науковій сфері, правотворчій діяльності, правозастосуванні. Наголошується на неприпустимості криміналізації діянь, які Європейським судом з прав людини визнаються законними.

The authors studied basic practices of European Court on Human Rights concerning the matters of honor and dignity (as regards to Mass rights). The ways of application of the above provisions to the Criminal Law of Ukraine, namely in the scientific sphere, law making and law enforcement were specified. The inadmissibility of criminalization of acts found legal by the ECHR was emphasized.

Література

1. *Case of Hodgson v. the United Kingdom.* — <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/search.asp?skin=hudoc-en>.
2. *Case of Ukrainian Media Group v. Ukraine.* — <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/search.asp?skin=hudoc-en>.
3. *Case of Jersild v. Denmark.* — <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/search.asp?skin=hudoc-en>.
4. *Case of De Haes and Gijssels v. Belgium.* — <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/search.asp?skin=hudoc-en>.
5. *Case of Observer and Guardian v. the United Kingdom.* — <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/search.asp?skin=hudoc-en>.
6. *Case of Thorgersson v. Iceland.* — <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/search.asp?skin=hudoc-en>.
7. *Case of Barfod v. Denmark.* — <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/search.asp?skin=hudoc-en>.
8. *Case of Lyashko v. Ukraine.* — <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/search.asp?skin=hudoc-en>.
9. *Case of Barthold v. FRG.* — <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/search.asp?skin=hudoc-en>.
10. *Case of Case of Lingens v. Austria.* — <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/search.asp?skin=hudoc-en>.

11. *Case of Oberschlick v. Austria.* — <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/search.asp?skin=hudoc-en>.

12. *Case of Jerusalem v. Austria.* — <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/search.asp?skin=hudoc-en>.

13. *Case of Zana v. Turkey.* — <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/search.asp?skin=hudoc-en>.

14. *Case of Observer and Guardian v. the United Kingdom.* — <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/search.asp?skin=hudoc-en>.

15. Манукян В.И. *Европейский суд по правам человека: право, прецеденты, комментарии: Научно-практическое пособие.* — К.: Истина, 2006. — 368 с.

16. *Case of Goodwin v. the United Kingdom.* — <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/search.asp?skin=hudoc-en>.

17. *Case of Otto Preminger Institut v. Austria.* — <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/search.asp?skin=hudoc-en>.

17. *Case of Wingrove v. the United Kingdom.* — <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/search.asp?skin=hudoc-en>.

18. *Case of Bladet Tromso and Stensaas v. Norway.* — <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/search.asp?skin=hudoc-en>.

19. *Case of Dalban v. Romania.* — <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/search.asp?skin=hudoc-en>.

20. *Case of Castells v. Spain.* — <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/search.asp?skin=hudoc-en>.

21. Шевчук С. *Судовий захист прав людини у контексті західної правової традиції.* — Вид. 2-ге, випр., допов. — К.: Реферат, 2007. — 848 с.

УДК 342: 351.854(474)

Н. Мельниченко,

аспірантка кафедри конституційного права
Одеської національної юридичної академії

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАКОНОДАВСТВО ПРО НАУКУ У КРАЇНАХ — НОВИХ ЧЛЕНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ (НА МАТЕРІАЛАХ ЛАТВІЇ, ЛИТВИ, ЕСТОНІЇ)

Стан розвитку науки — показник інтелектуального, економічного, соціального і технологічного рівня суспільства у будь-якій державі [1].

Питання європейської інтеграції української науки та системи вищої освіти займає важливе місце у проблематиці євроінтеграції держави. Указом Президента України була затверджена Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу. У цьому документі наголошується, що науково-технічна інтеграція займає особливе місце серед напрямів європейської інтеграції. Це зумовлено потенційною можливістю досягти вагомих успіхів у інтеграційному процесі саме у цьому напрямі. Інтеграційний процес на відповідних напрямках

полягає у впровадженні європейських норм і стандартів у науці і техніці, поширенні власних науково-технічних здобутків у Європейському Союзі (далі — ЄС). У кінцевому результаті такі кроки спрацьовуватимуть на інтеграцію України до загальноєвропейського інтелектуально-освітнього та науково-технічного середовища [2]. Саме тому політика Європейського Союзу та політика країн — членів цієї організації у сфері науки є дуже актуальною для України. Тільки чітко усвідомивши особливості сучасної політики ЄС у сфері науки, її стратегічні цілі, завдання й механізми реалізації, Україна зможе на паритетних умовах співпраці з Європейським співтовариством, орієнтуючись на влас-